

1. Шевельов Ю. Кулішеві листи і Куліш у листах : передмова / Ю. Шевельов // Вибрані листи Пантелеймона Куліша, українською мовою писані. – Нью-Йорк ; Торонто : Укр. Вільна Академія Наук у США, 1984.
2. Шерех Ю. Третя сторожа / Юрій Шерех. – Балтимор ; Торонто : Смолоскип, 1991. – С. 32–76.

Котьяш Іванна. Художественные особенности эпистолярной автобиографии Спиридона Черкасенко. В статье систематизируется эпистолярное наследие С. Черкасенко, в частности ранее неопубликованные архивные материалы переписки писателя с Л. Т. Билецким, содержащие эпистолярную автобиографию писателя. Проанализированы особенности художественной организации эпистолярной автобиографии писателя – жанровая специфика произведения, особенности композиционного построения, коммуникативная направленность текста, средства характерологии, а также средства образно-предметной детализации и речевой стилистической организации. Было исследовано, что жанровая специфика эпистолярной автобиографии С. Черкасенко сочетает элементы мемуарно-документальной литературы и художественно-биографической прозы. Структурная организация автобиографии имеет отчетливые признаки новеллистической композиции, а коммуникативная ее направленность определена установками на эстетически значимый диалог между адресатом и адресантом. Значительную роль в процессе преобразования документально-биографической канвы рассказа на художественную сыграли использованные в произведении средства образно-предметной и речевой стилистической организации повествования.

Ключевые слова: эпистолярная автобиография, жанровая специфика, новеллистическая композиция, коммуникативная направленность произведения, средства характерологии.

Kotyash Ivanna. Artistic Features of the Epistolary Autobiography Spyridon Cherkasenko. The article systematized epistolary legacy S. Cherkasenko, including previously released archival material correspondence with the writer L. T. Biletsky containing epistolary autobiography of the writer. In particular artistic exploration analyzed organization epistolary autobiography writer – genre specificity works, especially of composite construction, communicative orientation of the text means of characterization, as well as funds figurative subject detail and voice-stylistic organization. It was investigated that the epistolary genre specificity S. Cherkasenko combines elements of autobiography memoirs-nonfiction, artistic and biographical prose. Structural organization autobiography has clear signs of novelistic composition, and communication of its focus on a setting aesthetically meaningful dialogue between addresser and addressee. Significant role in the transformation documented a biographical narrative on canvas art play as used in the book means, figuratively substantive and stylistic language of the story.

Key words: epistolary autobiography genre specificity, novelistic composition communicative orientation works, means of characterization.

Стаття надійшла до редколегії
20.03.2014 р.

УДК 82.09.821.161.2(07)

Антон Лісовський

Відкриваючи духовний смисл буття (творчість Юзефа Крашевського в горнілі віків)

Статтю присвячено розгляду духовного смислу образів у творах Ю. Крашевського. Відображено глибокі проблеми людського життя, тривоги і надії героїв на шляху до щастя. Піднято питання життєвості образів Ю. Крашевського і їх високої гуманістичної ролі в минулому і сучасному житті народу.

Ключові слова: емоційний, мудрість, неочевидне, сутність, духовний, образ, абсурд, вірність, ідея.

Постановка наукової проблеми та її значення. Ювілеї великих письменників стають святом духовного єднання для всіх, кому твори ювіляра приносили хвилини радості, допомагали у час гірких роздумів над проблемами долі. Мабуть, немає нічого таємничішого, ніж процес читання художнього твору, коли на основі змісту слова в уяві читача створюються образи, які викликають його душевний неспокій, емоційний відгук, роблять творцем світу, що його автор відобразив у слові. Відбувається процес розвитку і збагачення індивідуальної уяви читача, його досвіду пізнання світу людей, формується та атмосфера душі, в якій людина саме й утверджується у своїй людській сутності.

З цього погляду твори великого польського письменника Юзефа Крашевського – це цілий космос відображених у слові духовних сутностей, людських дол, проблем, горя і надій, космос, створений письменником і відтворений розумом та серцем мільйонів, які ввібрали в себе мудрість та біль автора і понесли їх у життя, щоб у ньому стало більше добра і мудрості, менше тривоги і болю. Ми часто й не помічаємо, як духовний погляд автора входить у наше бачення світу, і ми по-новому сприймаємо, розуміємо й оцінюємо те, що стрічаємо у житті. Тарас Шевченко навчив нас на тлі повитої красою землі бачити трагедію закріпаченого народу; Е. Хемінгуей показав, що навіть стара, змучена життям людина – непереможна у своїй духовній величчї серед стихій і випробувань, які приносить доля; А. Екзюпері відкрив, що справжнього очима не побачиш, справжнє можна побачити лише серцем. Цей перелік неважко продовжити, адже і сьогодні є чимало справді великих письменників, здатних у видимому відкривати духовне і нести це духовне в людське життя.

Книгу, твір, поему, вірш іноді порівнюють із будинком: відкрив книжку – і ти вже в іншому світі, світі духовних пошуків і життєвих проблем. А скільки таких світів створив Ю. І. Крашевський! Ось ми читаємо в повісті «Уляна» такі прості і глибокі слова: «Якщо є на світі тихий край, край лагідний, то це наше Полісся» [7, с. 7], – і відкриваємо разом із письменником найголовнішу рису нашого краю – його лагідність і тиху доброту, а отже дивимося на нього і героїв повісті очима автора, який умів бачити світлі й добрі душі селян, що проживають в убогих хатинах, моляться в старенькій церкві, шукають утіху в корчмі. Так, сповнений любові й душевного щему погляд автора несе через далеч століть те головне, в чому відобразилися радість і смуток колишнього поліського села, і цим щемом і смутком породжує у читача те добре і духовно-високе почуття й розуміння людини і долі людської, яке ніс у душі автор і прагнув передати його іншим, щоб утверджувати у світі добро і правду. Тому думки й почуття автора стають і нашими думками й почуттями. А прочитати його слова змогли в житті не один, не два читачі, а тисячі людей, а отже у світі стало більше тих, у кого серце здатне відчувати біль і тривогу інших, хто розуміє людину в радості і горі, прагне творити добро й відстоювати правду.

Зображуючи Поліський край, автор не просто змальовує те, що бачили всі інші, а у видимому відкриває те неочевидне, в чому виражається духовна особливість краю, людей, що в ньому живуть, їх убогого побуту, і зігрітий авторським співчуттям, опис передається всім, хто читає твір, несучи в світ і авторське співчуття, і його любов до цього краю та цих людей.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Існує глибока закономірність і таїна мистецтва: створений уявою письменника художній світ продовжує жити своїм життям і після смерті автора, збагачуючи все нові й нові покоління авторським пошуком духовної правди в ім'я людського щастя і добра. І в горнилі часу образи творів набувають здатності сказати читачеві і про ті проблеми життя, які виникають у ньому з плином часу. Саме ця здатність є основою невмираючої сили образів видатних митців класичного мистецтва і лакмусовим папірцем, що визначає рівень здатності наших сучасників сприймати і розуміти мистецтво та літературу. Тому, наприклад, виникає здивування, чому до класиків польської літератури окремі автори не включили Ю. І. Крашевського [3, с. 50–54], як і в книгу про сто великих письменників [4]. Проте, розглядаючи феномен надзвичайної популярності творів Ю. Крашевського у читачів, А. Ліпатов підкреслює, що хоч міняються літературні канони моди, пристрасті, його творчість залишається сучасною [8, с. 5–14].

Безперечно, творчість Ю. Крашевського вражає титанізмом письменницького подвигу – важко знайти у світі автора, творчий доробок якого можна порівняти з тим, що створив Ю. І. Крашевський. Твори письменника збагачують світ духовною глибиною, гуманізмом авторської життєвої і творчої позиції. Вони несуть у наш складний і тривожний світ ідеали добра і людяності, які так потрібні сьогодні. Мабуть, саме тому творчості письменника і присвятили свої роботи відомі науковці, літератори, критики, зокрема член-кореспондент НАН України професор Р. П. Радишевський, доктори філологічних наук Л. К. Оляндер, Н. А. Сейко, В. О. Єршов та інші відомі краєзнавці. Дослідники творчості Крашевського відзначають своєрідність історизму його творів, їх глибинний характер, порівнюють твори митця, присвячені Волині, з творами окремих українських і російських авторів, розкривають поетику творів письменника. У низці досліджень висвітлено життя і творчість Крашевського в різні періоди його життя в Україні, відзначено багатогранність таланту та діяльності Крашевського – людини, письменника, громадського діяча.

Проте відомо, що вичерпати глибину образного світу мистецтва аналізом неможливо, в горнилі часу образи письменника продовжують свою високу місію – несуть естафету уваги до людини й утвердження її права на щастя.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Скільки існує на Землі світ, стільки існує на ній і людське кохання – з його надіями і трагедіями. Серед чудової природи Полісся народжується і трагічно завершується кохання героїв роману Крашевського «Хата за селом» Тумрія та Мотрі. Однак Крашевський не тільки зображує трагедію кохання двох людей, кохання в умовах загального відчуження селян до його героїв. Усупереч штучно створеній атмосфері залякування, недовіри, ворожнечі герой його роману циган Тумрій будує дім, що виступає у творі як символ перемоги кохання над жорстокістю світу. І хоч герої твору гинуть під тиском суворих випробувань життя, добро і кохання перемагають відчуження, і в образі Марисі – дочки Мотрі та Тумрія – утверджується ідея вічності і нездоланності життя, його перемога над силами зла. У цій позиції – велич і гуманістичний пафос роману Ю. Крашевського.

Про кохання написано тисячі книг. Його нездоланну силу люди відчували в усі часи. Світ із здивуванням і повагою згадує про велич кохання до Лаури із Авін'йона, якій Петрарка присвячував свої сонети протягом двадцяти років при її житті і ще десять років після її смерті [2, с. 256]. У коханні Петрарка знаходив «джерело поезії і найвище пізнання світу» [9, с. 412]. А видатний психолог ХХ ст. Еріх Фромм вважав кохання найважливішим засобом вирішення проблеми існування [10, с. 10]. Але всі ці приклади характеризують сприйняття й осмислення людської любові крізь призму теоретичних роздумів і узагальнень. А кохання героїв Ю. Крашевського виступає як виклик долі, як сила, що будить здатність до опору, до захисту і збереження коханої людини. Воно породжує ідею дому людського, поклик до дії, творення в ім'я добра і щастя.

Світ перед людиною виступає як Книга Буття. Письменник у цій книзі бачить духовну суть образів і предметів світу, людських вчинків і прагнень. І не тільки бачить, а й навчає бачити духовний смисл життя і свого читача – відкривати підтекст образів і ситуацій, те, що не названо словами, а визначається намірами автора. Тому створений Ю. Крашевським образ рідного дому виступає як відгук на поклик кохання, як символ надії і добра, бо він приніс двом люблячим серцям хоч і короткі хвилини убогого спільного життя, але наповнені щастям любові, надії і душевного затишку.

Навіть більше, дім став батьківським благословенням для маленької Марисі, давав їй упевненість і силу, був духовним заповітом матері й оберегом долі. У ній проросло посіяне батьками добро – як продовження світла їхньої любові, світла, що не погасло і після їх смерті, ставши основою її щастя і долі. До Крашевського ніхто так не писав про кохання. Ніхто не писав так і про дім – як оберіг любові і надії, батьківський заповіт для дитини. Минали роки, і образ дому в житті людей став сприйматися не тільки як носій пам'яті про дитинство та сімейний затишок, а і як символ рідної землі, що дає серцю силу вистояти в бою у час лихоліть і випробувань долі. Таким цей образ постав у поемі О. Твардовського «Дім біля дороги». А в романі В. Шевчука «Дім на горі» образ дому стає уособленням життєвих надій і всього шляху людського, промовляє голосом долі. Так можна уявити ланцюжок духовних відкриттів, що втілені в різні епохи і різними авторами в образ рідного дому, а на початку цього ланцюжка – «Хата на краю села» Ю. Крашевського.

Ми не вміємо безпосередньо сприймати духовне. Духовні сутності приходять до нас в одязі образу, події, ситуації, слова, що сприймаються як носії духовного смислу. Щоб уявити, що таке вірність, добро, дружба, зрада, сум, радість, ми створюємо в уяві певні образи, ситуації, картини, що виражають духовний смисл, зміст якого несуть названі слова. Можливість виразити глибокі людські сутності Л. Толстой бачив не в окремій думці, а у зчепленні думок, яке створює образ.

Протягом своєї історії кожен народ створював образи, які виражають його духовний досвід і в яких можна бачити відгомін побуту, уявлень, вірувань, історії певної нації. Образом рідного краю в російській поезії є береза (С. Єсенін, А. Фет, Я. Смеляков), символом української землі у Т. Шевченка виступає тополя, рікою дитинства називає Німан А. Міцкевич. В образі зозулі народна поезія виражає материнську тугу, червона калина сприймається в поезіях як символ дівочої краси, а журавлиний ключ – як уособлення туги прощання з рідним краєм. У процесі історичного розвитку формуються духовні устремління, вірування, уявлення народу, в яких виявляється сутність національного духу.

Світ для людини – духовний. У ньому все промовляє про високе, вічне, потрібно тільки вміти його відкрити, а без такого відкриття наступив би душевний занепад. Тому й образ хати в повісті Ю. Крашевського ввібрав у себе всю глибину людських надій на щастя, віру в благополуччя долі,

любов до рідних стін, що несуть тепло і захист. І в цьому одна з важливих духовних заслуг великого польського письменника: дім і доля людська у їх нерозривній єдності – такими вони виступають у його повісті.

Ю. Крашевський своєю творчістю множив і продовжує множити духовну мудрість мільйонів читачів. Він прийшов у духовний світ людей і залишився в цьому світі як письменник, що образами своїх творів збагатив і далі збагачує людський духовний досвід. Письменника не залишила байдужим душевна лагідність Полісся, тужливий образ бідних волинських сіл, які він побачив у далекому вже XIX ст. Житомирщина має бути вдячною за те, що в Книзі Буття нашого краю Ю. Крашевський відкривав загальнолюдські духовні сутності, які об'єднують народи у людство.

У творах автора знаходимо відображення і того колективного неусвідомленого, що проявляється у прихованій недовірі до представників окремих народів, протест проти чого втілено в образах і ситуаціях його творів, у тому числі і в «Романі без назви», і в «Хаті на краю села». Серед інших творів письменника слід відзначити роман «Шалена» (у російських перекладах «Безумная», «Сумасбродка»), що відобразив появу нігілістичних ідей у середовищі молоді у другій половині XIX ст. Його Зоня Рашко – людина щира, сильна і чесна; вона віддана ідеї, в яку стала сліпо вірити, як і інші молоді люди того часу. Однак письменник показує, що спроба поставити ідею над реальністю веде до відірваності від життя, тому його героїня не бачить ні справжнього добра, ні правди, ні кохання. Автор відкриває читачеві, як навіть начебто правильне твердження про свободу людини перетворюється в абсурд, у свою протилежність.

Проте в критичних роботах не завжди є приклади таких явищ, коли певна ідея ставиться вище від життя і саме життя прагнуть «підігнати» під таку ідею, що веде до моральних збитків, втрат, духовного зубожіння, зрештою – в глухий кут. Про це свідчать трагічні сторінки життя народів в умовах тоталітаризму, коли домінувала одна певна ідеологія. Героїня Ю. Крашевського сліпо вірить в ідеологічні догми, які посіяв у її душі шахрай і невіглас Євлашевський. У розмові з Еваристом вона не просто підтверджує переконання, які викликають подив її співрозмовника, а войовничо захищає їх як єдино правильні, і саме ці погляди дають їй змогу зверхньо дивитися на тих, хто це заперечує. Подібну ідеологічну зацикленість зображує і В. Короленко в оповіданні «Чудная» («Дивна»), показуючи, як своїми переконаннями героїня відгороджується від тих, хто хоче їй допомогти, стає «революціонеркою без народу».

У пам'яті багатьох літніх людей ще живі спогади про час, коли в ім'я «чистоти ідеї» їх переслідували, садили в тюрми, розстрілювали. Чи не в нігілізмі, в його самовпевненій зарозумілості – генетичні корені того страхітливого явища, яке принесло у свій час страждання і горе мільйонам людей?

Люди старшого покоління пам'ятають і той час, коли вивчення роману І. С. Тургенєва «Батьки і діти» підпорядковувалося утвердженню розуміння нігілізму Базарова як виразу його революційності, прагненню підкреслити позитивні якості його характеру. Ю. Крашевський змальовує не тільки вірність ідеї своєї героїні, а й її внутрішню чистоту, відсутність пози, водночас глибоку самотність, трагізм її долі і трагізм, який вона приносить близьким людям.

Отже, художня сміливість і глибина думки Ю. Крашевського саме й проявляється в тому, що він побачив у нігілістичних збоченнях витоки не тільки спотворених доль носіїв ідеологічної догми, а й соціальне зло, небезпеку для інших людей. І тут не можна не згадати «Три еретики» Л. Аннінського, зокрема його повість про М. Лескова, якого захисники певних ідей на довгі роки «відлучили» від літературного життя за те, що сказав правду про «нових» людей свого часу в романі «Нікуди». У цьому романі Л. Толстой побачив виражене Лесковим розуміння недостатності лише матеріального прогресу й небезпеку для свободи через ідеали порочних людей.

Так можна уявити долю образів і художніх ідей Ю. І. Крашевського в горнилі духовних пошуків учора і нині.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. У творах Ю. Крашевського відображено найважливіші проблеми духовного життя людини. Він із глибокою увагою розкриває душу своїх героїв, досліджує їх надії і трагедії на шляху до щастя. Так, зокрема, показано трагічне життя головної героїні роману «Щоденники Серафіни», яка прагнула побудувати щастя за розрахунком, що призвело до безвихідного становища і чекання смерті як виходу з того глухого кута, куди її завело життя.

Ми розглянули лише окремі образи із безмежно глибокого світу творів Ю. Крашевського. Народжені в минулих століттях, ці образи з'являються у житті як активні учасники діалогу з нашими сучасниками. Герой «Роману без назви» Станіслав Шарський проходить складний шлях, на якому виробляється лицарство духу, необхідне для письменника. Воно робить вічно молодими й потрібними людям і твори самого Ю. Крашевського.

Через високу духовну наповненість образи у творчості Ю. І. Крашевського постійно актуальні в людському пошуку добра і щастя, здатні відповідати на все нові й нові запитання, що будуть поставати перед людьми. А тому цілком очевидно, що нові дослідники відкриють в образах письменника духовні сутності й проблеми, не помічені сьогодні.

Джерела та література

1. Аннинский Л. А. Три еретика / Л. А. Аннинский. – М. : Книга, 1988. – 352 с.
2. Богат Е. Бессмертны ли злые волшебники / Е. Богат. – М. : Молодая гвардия, 1967. – 304 с.
3. Горбунов А. Классики зарубежной литературы : рек. указатель / А. Горбунов, М. Давыдова. – М. : Искусство, 1961. – 332 с.
4. Иванов Г. В. Сто великих писателей / Г. В. Иванов, Л. С. Калюжная. – М. : Вече, 2007. – 592 с.
5. История русской литературы XIX века. Т. II / под ред. проф. С. М. Петрова. – М. : Гос. учеб.-пед. изд-во М-ва просвещения РСФСР, 1963. – 792 с.
6. Крашевский Ю. И. Дневник Серафины : романы : пер. с пол. / Ю. И. Крашевский. – М. : Худож. лит., 1987. – 590 с.
7. Крашевський Ю. І. Повісті : пер. з пол. / Ю. І. Крашевський. – К. : Дніпро, 1979. – 427 с.
8. Липатов А. Крашевский вчерашний и всегда сегодняшний / А. Липатов // Крашевский Ю. И. Дневник Серафины : романы / Ю. И. Крашевский. – М. : Худож. лит., 1987. – 590 с.
9. Парандовский Я. Алхимия слова / Я. Парандовский. – М. : Правда, 1990. – 656 с.
10. Фромм Э. Искусство любить / Э. Фромм. – М. : Педагогика, 1990. – 160 с.

Лисовский Антон. Открывая духовный смысл бытия (творчество Юзефа Крашевского в горниле времени). Статья посвящена рассмотрению духовного смысла образов творчества Ю. Крашевского в горниле времени. Меняется жизнь, уходят в прошлое обстоятельства, в которых жили герои писателя, но они остаются нашими современниками как носители общечеловеческих духовных ценностей, имеющих непреходящее значение, и проблем, которые во все времена встают перед человеком на пути к счастью. Высокий гуманистический пафос произведений писателя, его умение понимать человеческие стремления, радости и горести делает творчество Ю. Крашевского всегда современным, привлекает читателей, отвечает на их вопросы и призывает к творческим раздумиям о жизни.

Ключевые слова: эмоциональный, мудрость, неочевидное, сущность, духовный, образ, абсурд, верность, идея.

Lisovsky Anton. Showing Spiritual Sense of Entity (the Creation of Y. Krashevskiy in the Garnier of Time). The article deals with the investigation of spiritual sense of Y. Krashevskiy's images in the garnier of time. The life and circumstances which heroes live in change. But they remain our contemporaries as bearers of human values. These values have imperishable significance facing the humanity problems in different time on a way to happiness. The high humanistic pathos of writer's works, his ability to understand human aspirations, gladness and sorrow make creative work of Yu. Krashevskiy always contemporary. It attracts readers, answers their questions and appeals to creative thoughts about life.

Key words: emotional, wisdom, non-obvious, sence, spiritual, image, nonsense, faith, idea.

Стаття надійшла до редколегії
15.05.2014 р.

УДК 821.161.2–32

Валентина Миронюк

Нетрадиційні жанрові утворення в малій прозі Марка Черемшини та Василя Стефаника

У статті на матеріалі творчості письменників «Покутської трійці» з'ясовуються жанрово-стильові особливості нарисів та образків, а також закономірності їх розвитку в історико-літературному процесі кінця XIX –